

Політична культура та ідеологія

УДК 321:37.014.5:355.02(470)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15805159>

**Мілітарний догматизм як форма ідеологічної мобілізації
в авторитарних режимах**

Лисянський Павло Леонідович

доктор філософії з політичних наук,

директор ГО «Інститут стратегічних досліджень та безпеки»,

докторант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України,

<https://orcid.org/0000-0003-3997-9335>

Ястребова Віра Андріївна

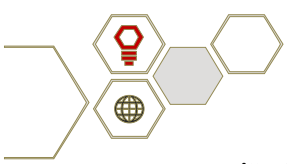
доктор філософії з політичних наук,

директор ГО «Східна правозахисна група»,

<https://orcid.org/0000-0002-0757-2090>

Прийнято: 19.06.2025| Опубліковано: 29.06.2025

Анотація. Мета дослідження полягає у формулюванні та науковому обґрунтуванні нового поняття — мілітарного догматизму, яке, на думку авторів, найбільш точно описує комплекс явищ, зафіксованих на тимчасово окупованих територіях України під час агресії Російської Федерації. У сучасному науковому та експертному дискурсі подібні дії Росії кваліфікуються як індоктринація чи мілітаризація, однак ці поняття не відображають повною мірою специфіку використання жорстких догматичних військових настанов, спрямованих на формування ідеологічної бази підтримки війни та легітимації

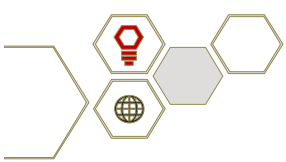
агресії. Стаття висуває гіпотезу, що ці процеси слід визначати саме як прояв мілітарного догматизму, що поєднує елементи насадження військових догм, героїзації війни та створення образу ворога при повному виключенні альтернативних поглядів.

Методи дослідження включають збір емпіричних даних із відкритих джерел, інтерв'ю з мешканцями тимчасово окупованих територій та експертами, порівняльний аналіз практик індоктринації та мілітаризації в інших конфліктах, а також контент-аналіз освітніх, медійних і пропагандистських матеріалів. Такий підхід дозволяє виявити особливості впровадження мілітарного догматизму як на інституційному рівні (освіта, медіа, культура), так і на рівні суспільної свідомості.

Результати роботи показують, що мілітарний догматизм виступає як ключовий механізм формування лояльності населення до війни та підтримки авторитарного режиму в Російській Федерації. Він проявляється у героїзації війни, створенні образу ворога, виправданні насильства як легітимного інструменту політики та інституціалізації військових догм у культурі й освіті.

Висновки підкреслюють необхідність подальшого дослідження мілітарного догматизму як окремої категорії політологічного аналізу для кращого розуміння механізмів ідеологічної легітимації агресії й розробки стратегій протидії подібним явищам у посттоталітарних суспільствах.

Ключові слова: *мілітарний догматизм, індоктринація, мілітаризація, агресія Росії проти України, пропаганда, авторитаризм.*

**Political Behavior Under Pressure:
How Cognitive Attacks Shape Mass Consciousness**

Lysiyansky Pavlo

PhD in Political Science,

Director of the NGO "Institute for Strategic Studies and Security"

Doctoral Candidate I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies,

NAS of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0003-3997-9335>

Iastrebova Vira

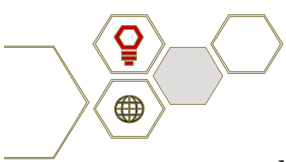
Doctor of Philosophy in Political Science,

Director of the NGO "Eastern Human Rights Group",

<https://orcid.org/0000-0002-0757-2090>

Summary. Purpose. *The study aims to introduce and scientifically substantiate the new concept of militarist dogmatism, which, according to the authors, most accurately describes the set of phenomena observed in the temporarily occupied territories of Ukraine during the aggression of the Russian Federation. In current academic and expert discourse, such actions are classified as indoctrination or militarization; however, these terms do not fully reflect the specifics of imposing rigid military dogmas aimed at shaping an ideological basis for supporting war and legitimizing aggression. The article puts forward the hypothesis that these processes should be defined as manifestations of militarist dogmatism, combining elements of the imposition of military dogmas, the glorification of war, and the creation of the enemy image while completely excluding alternative views.*

Methods. *The research methods include the collection of empirical data from open sources, interviews with residents of the temporarily occupied territories and experts, comparative analysis of indoctrination and militarization practices in other conflicts, and content analysis of educational, media, and propaganda materials. This*

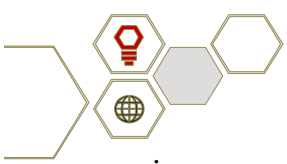
approach makes it possible to identify the features of the implementation of militarist dogmatism both at the institutional level (education, media, culture) and in public consciousness.

Results. *The study shows that militarist dogmatism functions as a key mechanism for forming public loyalty to war and supporting the authoritarian regime in the Russian Federation. It manifests itself in the glorification of war, the creation of the enemy image, the justification of violence as a legitimate tool of politics, and the institutionalization of military dogmas in culture and education.*

Conclusions. *The study highlights the need for further analysis of militarist dogmatism as a distinct category of political science research to better understand the mechanisms of ideological legitimization of aggression and to develop strategies to counter such phenomena in post-totalitarian societies.*

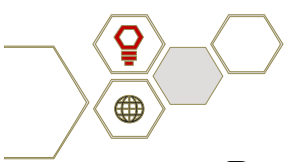
Keywords: *militarist dogmatism, indoctrination, militarization, Russian aggression against Ukraine, propaganda, authoritarianism.*

Постановка проблеми. Російська агресія проти України супроводжується системним використанням інструментів ідеологічного впливу на населення як на території самої Російської Федерації, так і на тимчасово окупованих територіях України. Одним із ключових напрямів цього впливу є формування у громадян специфічних установок, спрямованих на виправдання війни, героїзацію армії, створення образу ворога й повне заперечення альтернативних поглядів. У сучасному науковому дискурсі для опису подібних явищ зазвичай застосовуються поняття індоктринації та мілітаризації. Водночас, як показує аналіз емпіричного матеріалу, ці категорії не вичерпують повною мірою специфіку ідеологічних процесів, зафіксованих на тимчасово окупованих територіях України та в Росії під час війни. Ці процеси мають стійкий догматичний характер і характеризуються нав'язуванням жорстких і незмінних військових настанов, що сприймаються як єдино правильні й непіддажувані. Унаслідок цього формується нова якість ідеологічного конструювання реальності, яка не зводиться ані до класичної мілітаризації, ані до звичної

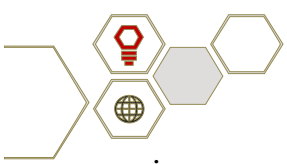
індоктринації. Така ситуація створює значний науковий виклик, оскільки міжнародне співтовариство не має чіткого поняттєвого апарату для адекватного опису й аналізу цих явищ. У зв'язку з цим виникає потреба у формулюванні нового терміна — мілітарний догматизм, який дозволяє більш точно визначити сутність і функції цих ідеологічних практик у системі політичного контролю та легітимації агресії. Проблема дослідження полягає у визначенні концептуальних основ цього явища, його відмінностей від близьких категорій та його ролі в політичній стратегії Росії під час агресії проти України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що в Україні серед наукового співтовариства активно досліджувалися передумови військової агресії Російської Федерації, процеси мілітаризації дітей і підлітків, а також проводилися аналітичні розвідки щодо військових загроз з боку РФ. Водночас явища, пов'язані з індоктринацією та мілітаризацією суспільства в самій Російській Федерації як системною загрозою національній безпеці України та країн Європейського регіону, найбільш ґрунтовно висвітлювалися у працях П. Л. Лисянського [1; 2; 3]. Саме його наукові розвідки стали підґрунтям для формулювання гіпотези про існування окремого явища, яке в даній статті визначено як мілітарний догматизм. Окремі аспекти зазначеної проблематики були предметом уваги й інших дослідників. Зокрема, О. Гребенюк розглядав питання впровадження методів молодіжної політики Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України [4]. С. М. Кулик аналізував процеси мілітаризації диктаторським режимом РФ рухів футбольних уболівальників (ультрас) [5]. О. Пашкова досліджувала особливості організації воєнізованих літніх таборів для неповнолітніх на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей [6]. Е. Racheva вивчала вплив участі громадян Російської Федерації у військових діях в Афганістані та у двох військових кампаніях у Чечні на формування російської суспільної свідомості [7]. David V. Rivera проводив аналіз щодо милитаризації еліти за часи президентства В. Путіна [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових дослідженнях, присвячених аналізу політичної пропаганди, індоктринації та мілітаризації суспільства, значна увага приділяється вивченню механізмів впливу держави на масову свідомість у контексті конфліктів і авторитарного управління. Проте у сучасній літературі відсутнє комплексне осмислення явища нав'язування жорстких військових догм як окремого ідеологічного феномена. Наявні дослідження здебільшого зосереджуються на загальних аспектах мілітаризації, пропаганди або політичної соціалізації, не виділяючи специфічного типу ідеологічного впливу, що поєднує героїзацію війни, створення образу ворога та виключення альтернативних точок зору в рамках цілісної догматичної системи. Особливо актуальною ця прогалина в наукових знаннях є в контексті агресії Російської Федерації проти України. Міжнародна наукова спільнота наразі не пропонує уніфікованої концепції або термінологічного апарату для опису того комплексу ідеологічних практик, які активно впроваджуються на тимчасово окупованих територіях України та в самій Росії. Це ускладнює як науковий аналіз цих процесів, так і розробку ефективних стратегій протидії ідеологічному обґрунтуванню агресії. Таким чином, невирішеною частиною загальної проблеми є відсутність чіткого наукового визначення та концептуалізації явища, яке ми пропонуємо визначати як **мілітарний догматизм**, а також бракує емпіричних досліджень його проявів, механізмів поширення та впливу на суспільну свідомість і політичну культуру.

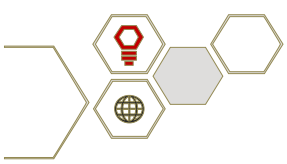
Формулювання цілей статті або постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування та введення в політологічний дискурс нового поняття мілітарного догматизму як окремого ідеологічного феномена, що використовується для легітимації війни та зміцнення авторитарного режиму. У дослідженні ставиться завдання комплексно проаналізувати ідеологічні практики Російської Федерації та їх вплив на населення тимчасово окупованих територій України й самої Росії з позицій запропонованої концепції мілітарного догматизму. Основними завданнями статті є визначення концептуальних ознак мілітарного догматизму та його відмінностей від суміжних понять, таких як

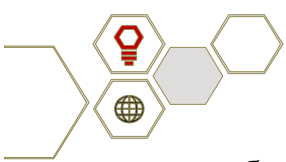
індоктринація й мілітаризація; опис основних механізмів формування й поширення мілітарного догматизму на тимчасово окупованих територіях та в Російській Федерації; аналіз функцій мілітарного догматизму в системі легітимації агресивної політики та мобілізації громадської думки; окреслення можливих напрямів подальших досліджень і практичних стратегій протидії мілітарному догматизму в посттоталітарних суспільствах. David V. Rivera проводив аналіз щодо милитаризації еліти за часи президентства В. Путіна.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цьому дослідженні пропонується до наукового обігу поняття мілітарного догматизму, що описує нав'язування жорстких військових догм і настанов без можливості їх критичного осмислення або обговорення. Це явище спрямоване на формування лояльності до певної ідеології, підготовку до військової служби, героїзацію армії та виправдання насильства як легітимного інструменту державної політики. Мілітарний догматизм реалізується через пропаганду, навіювання, маніпуляцію свідомістю, використання військової риторики й символіки, а також через предиктивне програмування, що здійснюється шляхом інтеграції мілітарних наративів у розважальний контент. Зокрема, це стосується фільмів, серіалів, комп'ютерних ігор, популярної музики та інших форматів масової культури, які формують у громадян готовність до сприйняття війни як невідворотної й виправданої. Такий підхід дозволяє впливати на підсвідомі установки, закріплюючи образ армії як захисника нації та війни як героїчного і навіть романтизованого явища.

Прикладами практичного втілення мілітарного догматизму є політична пропаганда, релігійне навчання з мілітаристським ухилом, діяльність кадетських корпусів, героїзація війни, функціонування молодіжних програм на кшталт «Юнармії» та патріотичних клубів. Масштаб цього явища варіюється від глобального, що охоплює всі сфери суспільного життя, до локального або сегментованого з акцентом на конкретних військових або ідеологічних аспектах. У контексті військової агресії Російської Федерації проти України мілітарний догматизм виступає як ідеологічна система, спрямована на легітимацію

насильства та формування суспільної підтримки війни. Він реалізується через героїзацію війни й армії, пропаганду образу російських військових як «визволителів» чи «захисників русского мира», створення культу «героїв спецоперації» та міфологізацію так званої «миротворчої місії» РФ. Важливим елементом є створення образу ворога через демонізацію України як «ворожої держави» й дискредитацію українського народу, армії та влади у медіа-просторі. Особливу роль у формуванні мілітарного догматизму відіграє предиктивне програмування через розважальний контент. Воно забезпечує довготривалий вплив на свідомість громадян, створюючи підґрунтя для позитивного сприйняття мілітаризму ще до початку активних воєнних дій. У популярних фільмах і серіалах, комп'ютерних іграх та інших продуктах масової культури закладається образ війни як почесної місії, а участь у ній — як прояву громадянського обов'язку та мужності. Сучасний інформаційний простір, що характеризується потужними потоками комунікації, істотно впливає на становлення світогляду, системи цінностей і моделей поведінки індивіда. В умовах безперервного інформаційного впливу громадяни часто не усвідомлюють, що їхні переконання, уподобання та вибір є наслідком не спонтанних процесів, а цілеспрямованої діяльності різних суб'єктів впливу. Ще на початку XX століття цю ідею озвучив один із піонерів дослідження масових комунікацій, наголошуючи, що суспільною свідомістю, смаками та уявленнями керують і маніпулюють ті, про існування яких більшість людей навіть не підозрює, що є природним наслідком організації демократичного суспільства [9]. Подібний вплив може спричиняти значний суспільний відгук, трансформувати громадські настрої та навіть стимулювати масову мобілізацію населення для підтримки або заперечення тих чи інших політичних процесів [10]. Така стратегія дозволяє формувати готовність суспільства до сприйняття війни як необхідного та природного явища, що значно підсилює ідеологічну легітимацію агресії. Мілітарний догматизм виступає інструментом не лише для пояснення й виправдання агресії, а й для мобілізації громадської думки й усунення альтернативних поглядів. Політологія покликана не тільки описувати ці процеси, але й виконувати прогностичну функцію [11],

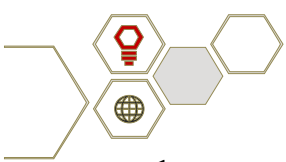

передбачаючи можливі наслідки таких ідеологічних практик. Дослідження та впровадження поняття мілітарного догматизму створює основу для прогнозування політики держав, де зафіксовані прояви цього явища, а також для визначення їхніх стратегічних намірів і можливих сценаріїв поведінки на міжнародній арені[12]. Це має важливе значення для розробки стратегій національної й регіональної безпеки. Таким чином, мілітарний догматизм є комплексним явищем, що поєднує ідеологічну жорсткість, маніпулятивні технології та механізми предиктивного програмування, створюючи цілісну систему легітимації агресії та консолідації авторитарного режиму.

Сучасне суспільство перебуває під потужним впливом інформаційно-комунікаційного середовища, яке формує переконання, цінності та моделі поведінки громадян. Для конструювання масової свідомості держава, особливо в умовах авторитарного або гібридного режиму, використовує комплексні механізми впливу. Серед них важливе місце посідає психологічний вплив через розважальний контент, пропаганду та систематичні інформаційні кампанії. Такі інструменти дозволяють поступово готувати населення до прийняття непопулярних рішень, толерантного ставлення до насильства, а також формувати стійкий образ ворога, що виправдовує агресивну політику держави.

Розважальний контент, включаючи кіно, серіали, ігри, музику та інші форми масової культури, слугує засобом предиктивного програмування, який закладає у підсвідомість громадян певні ідеологічні наративи. Це сприяє формуванню у суспільстві готовності сприймати війну як неминучий або навіть почесний обов'язок, а застосування військової сили — як єдино можливий інструмент досягнення державних цілей. Пропаганда ж, у поєднанні з інформаційними кампаніями, створює у громадській думці стійку конструкцію образу зовнішнього ворога, що загрожує безпеці та існуванню держави.

Також слід зазначити, що освіта в авторитарних країнах виступає важливим інструментом мілітаризації свідомості, оскільки саме через навчальні програми, виховні заходи та позашкільну діяльність здійснюється цілеспрямоване насадження мілітаристських цінностей. У навчальних закладах системно

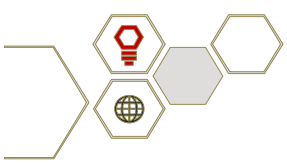

формується уявлення про армію як беззаперечний символ державної сили та гаранта безпеки, а військова служба подається як почесний обов'язок кожного громадянина[13]. Участь учнів у кадетських корпусах, військово-патріотичних клубах, уроках «патріотичного виховання» та інших подібних формах сприяє закріпленню у свідомості молоді уявлень про військову силу як основний інструмент захисту національних інтересів і вирішення конфліктів. Такий підхід не залишає простору для критичного осмислення альтернативних моделей безпеки й мирного співіснування.

Мілітаризація як концепція не обмежується лише оцінкою рівня військової сили чи наявних можливостей держави. Її осмислення потребує комплексного підходу, що передбачає врахування ролі засобів масової інформації, комунікаційних практик і повсякденних просторів та дій. Саме вони є ключовими для розуміння того, як різні соціальні й політичні суб'єкти залучаються до війни та яким чином формується політика насильства [14]. Сучасні процеси глобальної мілітаризації зумовлюють потребу в оновленому підході до політологічних концепцій, які мають розвиватися з урахуванням геостратегічних реалій та завдань захисту національної ідентичності державотворчих націй [15].

Попри наявність у науковому обігу таких понять, як «індоктринація» чи «мілітаризація», вони не дають змоги комплексно окреслити явище, що поєднує систематичне насадження незаперечних догм про винятковість і доцільність військової сили, героїзацію армії та заперечення будь-яких альтернативних точок зору. У зв'язку з цим постає об'єктивна потреба в запровадженні нового наукового терміна, який дозволить точно описати та проаналізувати цей феномен. Такий термін ми пропонуємо визначити як **мілітарний догматизм**.

Мілітарний догматизм — це політична та ідеологічна стратегія, що ґрунтується на нав'язуванні суспільству догматичних переконань про неминучість і виправданість застосування військової сили як головного інструменту захисту й просування інтересів держави. Ця стратегія

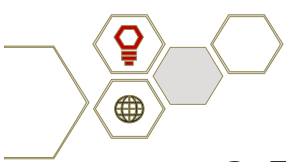

використовується для мобілізації населення, легітимації агресивної зовнішньої політики та придушення інакомислення всередині країни.

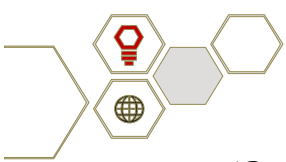
Висновки. У результаті проведеного дослідження було обґрунтовано необхідність запровадження до наукового обігу поняття мілітарного догматизму як окремої категорії політологічного аналізу. Цей феномен відображає специфічну ідеологічну систему, що поєднує нав'язування незаперечних військових догм, героїзацію армії, формування образу ворога та заперечення будь-яких альтернативних поглядів. Мілітарний догматизм слугує інструментом легітимації агресії, мобілізації громадської думки й консолідації авторитарного політичного режиму. Встановлено, що традиційні поняття, такі як індоктринація чи мілітаризація, не дають змоги повною мірою окреслити комплексність ідеологічних процесів, що супроводжують агресивну зовнішню політику Російської Федерації та забезпечують її внутрішню підтримку. Значну роль у поширенні мілітарного догматизму відіграють не лише пропаганда й інформаційні кампанії, а й освітня система та розважальний контент, які формують підґрунтя для сприйняття війни як неминучої та виправданої. Запропоноване визначення мілітарного догматизму створює підґрунтя для подальших досліджень цього явища як складового елементу ідеологічного забезпечення війни та репресивної політики. Подальше вивчення мілітарного догматизму має сприяти розробці ефективних стратегій протидії цьому явищу в умовах сучасних загроз національній і міжнародній безпеці.

Список використаних джерел

1. Лисянський, П. Л. «Процеси мілітаризації суспільства в країнах пострадянського простору як загроза безпековій ситуації в європейському регіоні». Актуальні проблеми політики. 2024. Вип. 74. С. 27-38. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.4>
2. Лисянський, П. Л. «Воєнізація освітнього процесу в РФ: загрози та наслідки». Регіональні студії. 2024. Вип. 38. С.26-32.

3. Лисянський, Павло. «Вплив процесів мілітаризації на розвиток сучасних політичних відносин.» *Літопис Волині*. 2024. Вип.31. С. 140-144.
<https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.22>
4. Гребенюк, Олег. «Методи молодіжної політики рф на тимчасово окупованих територіях України». *Літопис Волині*. 2024. Вип. 31. С.193-197.
<https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.30>
5. Кулик С.М. «Мілітаризація владою рф футбольних ультрас (на прикладі діяльності приватної військової компанії «Española»». *Acta Securitae Volynienses*. 2024. *Bun.* 4. С. 11-27. <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-2>
6. Пашкова, О. Воєнізовані табори для неповнолітніх на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей: організаційний і змістовий аспекти роботи. *Український історичний журнал*. 2023. Вип.1. С. 20-35. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.020>
7. Racheva, E. (2022). *By us alone: army veterans, patriotic values and re-militarization of Russia, 1991-2022* [PhD thesis]. University of Oxford.
8. Rivera, D. W., & Rivera, S. W. (2017). The Militarization of the Russian Elite under Putin: What We Know, What We Think We Know (but Don't), and What We Need to Know. *Problems of Post-Communism*, 65(4), 221–232.
<https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1295812>
9. Bernays, E. (1928) *Propaganda*. New York, 128 p.
10. Кісіль, З. Р. і Швець, Д. В. (2023) *Психологія суспільної свідомості : навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях*. Видавництво ОДУВС. Одеса, 139 с.
11. Цурканова, І. О. *Політологія : Конспект лекцій з дисципліни «Філософія та політологія» для студентів усіх спеціальностей : навчальний посібник – Дніпро : УДУНТ. 2022. С.9.*
12. Суспільне. Повнометражні снаряди війни: як Росія використовує кінематограф у пропаганді. Електронне видання. 2022. Посилання:
<https://suspilne.media/culture/266695-povnometrazni-snaradi-vijni-akrosia-vikoristovue-kinematograf-u-propagandi/>

13. Лисянський, П. Л. «Використання освітнього процесу авторитарними режимами як інструмент ідеологічного підкорення населення». Політикус. 2024. Вип. 4. С. 113-121. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.17>
14. Partis-Jennings H. A pint to remember: the pub as community militarism. Critical military studies. 2020. P. 1–20. <https://doi.org/10.1080/23337486.2020.1750261>
15. Ліпкан В. Щодо необхідності творення геостратегічного дискурсу. Науковий журнал «Політикус». 2022. Випуск 3.